

ВПЛИВ ЯВИЩА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ОСВІТУ: ЕТНОПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

В статті йдеться про вплив явища глобалізації на освітній процес. З позицій соціальної та етнічної психології аналізуються етнопсихологічні складові інтеграційного простору. Автор виокремлює позитивні й негативні боки психологічного впливу на освіту ситуації глобалізації й інтеграції, зосереджує увагу на формуванні в людини етнічної і соціальної толерантності, адаптивної спроможності.

Ключові слова: етнопсихологічні особливості навчального процесу, міжгрупове сприймання, комунікативний простір, статеві стереотипи, адаптивна спроможність, соціальна й етнічна толерантність, групові норми.

Постановка проблеми. Те, що специфіка життя сучасного світу підпорядкована глобалізаційним процесам, ні для кого не є новиною. Взаємовплив, взаємопроникнення, взаємозалежність практично усіх сфер людської діяльності і спілкування – наявний факт постіндустріального суспільства. Освіта як найдавніша соціальна інституція, яка покликана відтворювати і передавати знання, вміння і навички, формувати соціальний досвід, готувати спеціалістів різних напрямів виробництва, не може и не повинна стояти осторонь цих процесів, більше того, вона має адекватно реагувати на них, зазнаючи певних змін та впливу глобалізації і водночас зберігати своє, неповторне, що криється в культурі, традиціях, характері людей і що робить її гнучкою в умовах інтеграційного простору.

Мета повідомлення: проаналізувати етнопсихологічні складові інтеграційного процесу та з'ясувати специфіку їхнього впливу на освіту і навчання.

Теоретико-методологічний аналіз проблеми. Теоретичний аналіз навчального процесу в контексті етнопсихологічної складової глобалізації дозволяє констатувати, що на сьогодні сформувалося декілька підходів, в рамках яких вчені вивчають означену проблематику: еколого-психологічний (пов'язує інтеграційний освітній простір з екологічною ситуацією на планеті, з проблемою виживання людства, його готовністю/неготовністю прийняти ситуацію погіршення екологічної ситуації в різних куточках світу); культурологічний (досліджує глобалізаційні особливості освіти в рамках культурної історії людства); психолого-політологічний (орієнтований на дослідження глобальних соціально-психологічних і політичних процесів, пов'язаних із встановленням нового світового порядку, нових норм і правил поведінки, в тому числі і в галузі освіти); соціально-психологічний (вивчає інтеграційний освітній простір з погляду спілкування, взаємодії і соціального взаємовпливу); психолого-педагогічний (досліджує глобалізацію як чинник впливу на розвиток і становлення особистості, пов'язує її з новими моделями освіти й виховання).

Дослідники звертають увагу на позитивні і негативні боки психологічного впливу на освіту ситуації глобалізації та інтеграції. До позитивних глобалізаційних ознак навчального процесу зараховують: об'єднуючий характер передавання, засвоєння і поширення культури в суспільстві (передавання і засвоєння цінностей культури – наукових знань, досягнень у галузі мистецтва, ціннісних орієнтацій, ідеалів, моральних цінностей і норм, правил поведінки тощо, поширення їх на великий соціальний простір при підтриманні й збереженні системою освіти власних національно-психологічних особливостей, неповторних й унікальних рис характеру

людини, її національної свідомості й національної психології); взаємодопомога між державами в підготовці висококваліфікованих фахівців різних галузей, обмін соціальним досвідом навчання з урахуванням уподобань і бажань кожної із сторін, ненав'язування своєї позиції тим, хто навчається, шанування особистої гідності учня (студента); інтеграційний вектор соціально-освітнього впливу (передбачає формування толерантних стосунків і сприяє адекватним взаєминам в полікультурному світі); селективність глобального освітнього простору (диференційований підхід до навчання, заохочення талановитої і здібної молоді, коректування навчальних планів у відповідності з гендерно-культурними особливостями тощо); глобально-інформаційний характер освіти (процеси глобалізації сприяють зростанню міжнародного обміну науковою інформацією).

Передавання, засвоєння і поширення цінностей суспільства засобами освіти є надзвичайно повчальним фактом, адже когнітивні процеси в різних культурах мають свою національно-психологічну специфіку, опанування якої дозволяє отримати дані про те, як оточуюче соціальне середовище й інші соціокультурні чинники сприяють формуванню і трансформації нашої здатності обробляти інформацію, розмірковувати і діяти в цьому складному світі [1, с.200]. Не менш цікавими видаються розвідки дослідників, спрямовані на вивчення специфіки міжнародного обміну навчальними методиками і науковою інформацією, особливостей адаптації навчальних програм до конкретного соціокультурного і етнопсихологічного середовища. В цьому контексті великі надії покладаються на соціальну і етнічну психологію, які повинні озброїти вітчизняних спеціалістів потрібними рекомендаціями. Йдеться, зокрема, про такі перспективні шляхи досліджень: етнопсихологічні відмінності при оцінці інтенсивності навчання; сильні і слабкі сторони побутового пізнання (мовиться про когнітивні навички, які набуваються у ході різного роду повсякденної діяльності і багатоманітних контактів, не пов'язаних із систематичною освітою, але таких, що суттєво впливають на рівень засвоєння знань і набуття вмінь); уявлення про переживання від перебування в іншому соціокультурному просторі, які лежать в основі емоцій; розкриття впливу соціокультурних параметрів на етнопсихологічні відмінності в судженнях на особистість і соціум.

Формування толерантних стосунків і адекватних взаємин – важлива соціально-психологічна складова побудови гармонійного полікультурного світу. Для освіти тут відкривається широке поле діяльності. Передусім, необхідно чітко з'ясувати морально-психологічний бік цього питання. І це не випадково, адже освітній процес має починатися з усвідомлення моральної основи конкретного соціокультурного простору. Про що йдеться? Перш за все про те, що моральність – це вимір, який визначає поведінку людини в соціумі, її ставлення до нього. Моральний розвиток особистості і культура конкретного суспільства йдуть поруч, доповнюючи одне одного. Етика, як загальна характеристика поведінки людей, як система моральних принципів, що існують в суспільстві, роз'яснює моральне значення конкретних дій конкретної особи, зобов'язує людину відрізнити правильну поведінку від неправильної, дає орієнтири толерантного спілкування. Морально-психологічне осмислення себе в новому оточенні – шлях доволі складний, адже передбачає індивідуальну і соціальну зміну та супроводжується певними особливостями й ускладненнями: необхідно подолати суперечність між намаганнями особистості (чи групи людей) бути ідеально представленими своїми індивідуальними особливостями в

новій спільноті й потребою нового оточення прийняти, схвалити та культивувати лише ті індивідуальні якості, які сприяють розвиткові цієї нової спільноти [2, с.131–132].

Забезпечення включення індивіда в культурно-психологічні процеси зумовлює людину чи групу переорієнтовуватися, пристосовуватися так, щоб не втратити себе, своє моральне обличчя і не загубитися в новій ситуації взаємодії. І тут без опанування моральною специфікою толерантного поведіння в незнайомому соціумі, без осягнення норм моралі, справедливості і чесності в спілкуванні аж ніяк не обійтись.

На користь твердження про актуальність для освітнього простору толерантних взаємин виступає обставина, яка пов'язана з тим, що контакти між представниками абсолютно різних культур у наш час стають такими ж звичними і реальними, як і між представниками однієї культури. Це лише підсилює значення дослідження психології толерантних взаємин, зокрема потребу з'ясування специфічних проявів толерантних взаємин з урахуванням культурно-освітнього контексту, опанування етичними стандартами спілкування, прийнятими у всьому світі і в конкретному соціумі, врахування їх національно-психологічної специфіки. За таких умов толерантність розглядається нами як цінність і норма цивілізованого суспільства, яка виявляється у праві всіх індивідів і окремих груп бути різними; як відмова від домінування, готовність до розуміння і співпраці один з одним при наявних відмінностях; як визнання багатомірності, багатовекторності й розмаїття моральних норм, культури, установок [3].

Внутрішні і зовнішні відносини мають будуватися на загальнолюдських нормах і правилах, а також таких моральних якостях, як добро, совість, обов'язок, честь, гуманність, відповідальність. При цьому не слід ігнорувати часові, національно-психологічні, релігійні та інші чинники, пам'ятати, що те, що є моральним у певний час і на певній території може сприйматись як аморальне за інших історичних умов і в іншому соціокультурному просторі. Обов'язковий елемент успіху в набутті знань і вмінь в іноетнічному середовищі чи у взаємодії з іноземцем – емоційна і моральна задоволеність стосунками і діяльністю, де перша є показником ефективності навчальної діяльності, пов'язаної із системою міжособистісних стосунків, а друга виступає орієнтиром правильності морального вибору.

Коректування навчальних планів у відповідності з гендерними особливостями – об'єктивний чинник ефективності освіти в умовах глобалізації, адже усі культури світу неминуче мають справу з розподілом праці між статями. Знання того, яким чином здійснюється цей розподіл, якими є спільні і відмінні риси між статями, яке, враховуючи етнопсихологічну специфіку, ставлення чоловіків і жінок до навчання, дозволить більш ефективно будувати освітні програми і з меншими для індивіда психологічними втратами моделювати навчальний процес.

Актуалізація міжнародного обміну науковою інформацією – ще одне позитивне віяння в освіті, породжене глобалізацією. Потреба в знаннях, інформатизація населення сприяє зростанню вимог як до осмислення себе в іноетнічному світі, так і до діяльності спеціалістів, які безпосередньо моделюють й організують навчально-виховний процес. Систематичний обмін школярами, студентами, науковцями і викладачами не лише поповнює вітчизняну освітньо-наукову скарбницю, але й сприяє налагодженню реальних міжнародних контактів з колегами з-за кордону, зростанню кількості перекладних видань з теорії і методики викладання тих чи тих дисциплін, формуванню людини, яка може жити в оновленому соціокультурному просторі. Водночас варто підкреслити, що оволодіння міжнародними способами спілкування й

навчання не є панацеєю від усіх наших негараздів і проблем, однак дає змогу більш гуманно здійснювати міждержавні контакти в галузі освіти, осмислювати реальний викладацький досвід, бачити його у всій повноті і всьому розмаїтті відносин, знаходити дієві і адекватні способи розвитку та вдосконалення міжетнічних зв'язків. Знайомство із зарубіжним досвідом викладання й навчання дозволяє глибше проникати у власну систему освіти, подальше вивчення її резервних можливостей, знаходити те спільне, що об'єднує нас із зовнішнім світом при збереженні вітчизняних культурних традицій, національного характеру і власної гідності. Виходячи з такої постановки питання пріоритетного значення набуває розроблення проблем національного відродження, зокрема етнопсихологічних особливостей відображення людиною об'єктивно існуючих соціальних відносин і соціальних спільнот, національної ідентичності як сполучної ланки між психологією особистості і процесами в соціальній групі, де ця особистість розвивається.

Негативний бік процесів глобалізації й інтеграції науковці поєднують з виокремленням серед держав "наддержав", вплив яких чим далі тим стає все більш відчутнішим: вони в односторонньому порядку визначають норми і правила поведінки, встановлюють та координують економічний, а часом і соціальний розвиток багатьох країн і як результат глобалізація перетворюється із засобу єднання та взаємодопомоги між народами виключно на засіб поширення економічного, соціального, а подекуди і політичного та соціально-психологічного впливу. За таких умов людина, хоче вона того чи ні, однак підпадає під цей вплив/тиск і зазнає певних змін. Економічний розвиток "наддержав" може з часом привести до нівелювання окремих країн, перетворивши їх на суто територіальні утворення, а соціальний вплив змінити саму людину. Не хотілося б робити подальший прогноз такого перебігу подій, адже він вельми не оптимістичний. В загальному плані це руйнування національних економік, кордонів, імовірно порушення міжнародного балансу на користь сильніших організацій і корпорацій, панування над всіма і вся глобального ринку, фінансової еліти. В контексті нашої проблеми йдеться про зміни в розвитку індивіда, який, перебуваючи в полі активних глобалізаційних процесів, буде поступово змінюватися, втрачаючи особистісні риси, етнопсихологічну специфіку і набуваючи ознак меркантильності, прагматичності й нормативного свавілля. Так чи інакше, а нова ситуація змушує людину інакше подивитися і на саме явище глобалізації, і на ті правила гри (читай індивідуальні і групові норми), які продукуються сильними світу цього.

Оскільки вплив негараздів глобалізації зачіпає проблему спілкування й взаємодії між країнами і окремими іноетнічними групами, актуалізується проблема терпимого, поблажливого ставлення до чужих думок, поглядів, звичок і норм, як ніколи набувають гостроти особливості формування толерантної свідомості – вони стають все більш привабливими для вітчизняних і зарубіжних науковців і практиків. Дослідники звертають увагу на зниження толерантності людей один до одного як в середині однієї спільноти, так і на міжнародному рівні, а отже на погіршення взаємовідносин і діяльності у полікультурному світі [4]. Це серйозний симптом і для освітнього простору, і для більш широкої палітри зв'язків, адже втрачаються важливі соціально-психологічні і етнокультурні ознаки толерантності: впевненість у собі і своєму оточенні, усвідомлення надійності власних позицій і власного менталітету, відкритість для інших, право бути різними, готовність до розуміння один одного і співпраці на рівних при наявних відмінностях. Без наведених вище особистісних цінностей індивід втрачає свою цілісність й індивідуальність і перетворюється на

гвинтика, манекена, яким можна керувати в потрібному руслі і якого можна переставляти з місця на місце за чийось велінням.

Висновки. Зазначені міркування як першочергове актуалізують перед освітянами (науковцями і практиками) завдання формування соціальної й етнічної толерантності, яке має стати основною турботою викладачів, вчителів, вихователів, практичних психологів, які працюють з великими масами людей. А щодо програми наступних наукових досліджень, то вона мали би охопити такі напрями:

- вивчення соціально-психологічних та етнокультурних особливостей первинного особистісного контролю результатів власної діяльності й індивідуального спілкування, знання яких допоможе індивіду адекватніше поводитися в іноетнічному середовищі, скоріше адаптуватися до умов соціального оточення. Контрольна функція людини тісно пов'язана з гармонією, тобто з бажанням пристосуватися до оточення, і з автономією, тобто конструюванням Я-концепції, бажанням змінити соціальне середовище і зберегти власне Я, власну самоповагу. Ці два альтернативних шляхи ведуть до психічного здоров'я, але шлях автономії обирає та особа, яка бажає змінити оточення, а стратегія успішної адаптації притаманна тим індивідам, які цінують гармонію [5, с.382];

- аналіз соціокультурної та етнопсихологічної специфіки сприймання людьми один одного. Йдеться передусім про особливості формування загального враження про "чужу" людину чи групу та їх розумові і комунікативні можливості. Тут є пастка, в яку можна потрапити, якщо не врахувати особливостей міжособистісного і міжгрупового сприймання, які мають ряд специфічних ознак. Зокрема, при міжгруповому сприйманні об'єднуються індивідуальні уявлення в одне ціле, котре якісно відмінне від елементів, які входять до його складу. Далі, групове сприймання, будучи сформованим, стає стійким до внутрішніх впливів. Нарешті, міжгрупове сприймання характеризується стереотипністю, більшим злиттям когнітивних та емоційних компонентів, яскраво вираженою оцінною спрямованістю і пристрасністю;

- враховуючи, що розширення міжнародних зв'язків, входження в світовий комунікативний простір, з одного боку, розкривають все більше можливостей для людини, але з іншого, цей абсолютно новий та невідомий для індивіда світ диктує свої норми і правила поведінки та взаємодії, які він не завжди готовий сприйняти та прийняти, актуалізується значення етнопсихологічних досліджень самого процесу адаптації та специфіки соціального впливу іноетнічного середовища. Важливими в цьому контексті є питання адаптивної спроможності (більшої чи меншої) індивіда, соціальної ідентифікації, соціальної справедливості, професійної та особистісної мобільності людини, її здатності сприймати збільшення контрастності між елітою та маргіналами;

- низка наступних напрямів етнопсихологічних досліджень допоможуть не лише у формуванні професійно-педагогічної освіти, але й у моделюванні етновиховного простору загальноосвітнього навчального закладу: етнопсихологічна специфіка статевих стереотипів, тобто психологічних характеристик і поведінки, які в більшій мірі притаманні представникам однієї із статей (стереотипи сприяють засвоєнню гендерних ролей і можуть слугувати моделями соціалізації для хлопчиків і дівчаток); чоловічі й жіночі цінності, пов'язані з навчанням і працевлаштуванням; гендерні відмінності у поведінці і ставленні дітей до навчання (йдеться про прояв агресії, близькість до дорослого, турботу про молодших, почуття власної гідності тощо); особливості засвоєння гендерної рольової орієнтації; соціокультурна практика, яка

здійснює вплив на поведінку статей (розподіл праці за статевою ознакою, соціальні установки й цінності, етнопсихологічна зумовленість гендерних ролей тощо).

1. Мишра Р. Познание в разных культурах // Психология и культура / Под ред. Д. Мацумото. – СПб.: Питер, 2003. – С. 200–228.
2. Орбан-Лембрик Л.Е. Психология професійної комунікації: Монографія. – Чернівці: Книги ХХІ, 2009. – 528 с.
3. Орбан-Лембрик Л.Е. Толерантність як основа адекватних взаємин у полікультурному світі // Соціальна психологія. – К., 2008. – № 4 (30). – С. 73–85.
4. Подгурецькі Ю. Соціальна комунікація для педагогів: Монографія. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2007. – 224 с.
5. Ямагучи С. Культура и контроль // Психология и культура / Под ред. Д.Мацумото. – СПб.: Питер, 2003. – С. 359–390.

In this article emphasis is made on the influence of globalization phenomenon on educational process. From site of view of social and ethnic psychology ethnic and psychosocial constituents of integration space are analyzed. Author defines positive and negative effects of psychological influence on education, situations of globalization and integration, concentrates attention on forming of ethnic and social tolerance, adaptive abilities in man.

Key words: *ethnic and psychological peculiarities of educational process, intergroup perception, communicative space, sexual stereotypes, adaptive abilities, social and ethnic tolerance, norms in groups.*